

Маріанна БАЦВІН
(Галич, Україна)

ЧЕРЛЕНІ ЩИТИ ДРУЖИНИ: ДО ІСТОРІЇ ГАЛИЦЬКОГО ЗБРОЄННЯ XII–XIII ст.*

В дослідженні висвітлюється розвиток військової справи на території Галицької землі. Саме предмети озброєння виступають тим чинником, який дозволяє простежити й схарактеризувати військову культуру галицького воїна, також його взаємозв'язок і вплив з дружинниками сусідніх територій. Підняте в статті питання зброєзнавства є важливим і при вивченні в хронологічному відтинку часу X–XI та XII–XIII ст., адже на другому періоді військова справа зазнала чималих змін згодом військова справа вийшла на новий щабель свого розвитку.

Ключові слова: кінська зброя, меч, спис, топір, булава, лук.

Майже кожного року розкопки комплексної археологічної експедиції Національного заповідника «*Давній Галич*» приносять щораз нові й нові знахідки давньоруської зброї – наконечники стріл, сулиць, рогатин, фрагменти лез мечів, бойові сокири, залишки захисного обладунку – кольчуг, шоломів, щитів, спорядження бойових коней. Ці знахідки зримо засвідчують невеломовні звіти літописців про іноземні навали, які прокочувалися Галицькою землею, князівські та князівсько-боярські міжусобиці, звиягу галицьких воїнів, які на брані відстоювали честь і незалежність своєї батьківщини.

* Оpubлікований матеріал є результатом реконструкції та грамотного текстологічного укладення рукописних і машинописних дописів автора – Ярополка Клуби (1945–2007), більша частина яких ніколи не публікувалася. Саме з цієї причини не вдалося відтворити й поклики на джерела й наукову літературу, яку використав автор. Лексику, термінологію і погляди автора збережено.

Зіставлення свідчень літописців, нечисленних пам'яток давньоруської художньої літератури та фольклору зі знахідками археологів нам дає змогу скласти уявлення про військову справу в Галицькому і Галицько-Волинському князівствах XII–XIII ст. Раніші сторінки історії військового мистецтва галичан залишаються для нас майже невідомими через скупість літописних і речових джерел. До сьогоднішнього дня дійшло до нас лише озброєння воїна, похованого в літописній Галичиній могилі, та поодинокі і розрізнені свідчення про галицьке військо в іноземних хроніках.

Матеріали розкопок Галичиної могили дали цілий набір предметів озброєного воїна X–XI сторіч. У ближньому бою він орудував бойовими сокирами різних типів, застосовував довгий однобічний кинджал-скрамасакс, закривав тіло щиром з позолоченим наверхшам умбоном. На більшій віддалі воїн вражав супротивників стрілами, випущеними з бойового лука, метав у них короткі списи-сулиці. І, звичайно, головною наступальною зброєю галицьких воїнів був двосічний меч.

Кінська зброя

Вудила: «Брѣзда» з єдиного дво-тричленного гризла і рухомих прищічних обмежувачів-псаліїв. Галицькі вудила – трензельні. Функції псалія і повідного кільця з часом збіглися. Близько 1200 р. для спорядження коня стали використовувати обладунки. В Іпатіївському літописі 1252 р. описано залізне прикриття голови коня при описі військ Данила Галицького, що мало такий вигляд.

Сідло: в X–XI ст. мало високу передню луку і низьку задню. По передній луці було прикрашене узором або кістяними накладками.

Стремена: каролінзько-нормандські трикутні з прямою підніжкою і прямокутним вушком. *Аварські* – округлі з подовженим вушком. У XII ст. при галопі в стремена впиралися винесеними вперед носками прямих ніг (рельєф Дмитрієвського собору у Володимирі). Існували вирази «у стремя стати» – йти в похід, «у стремени течи» – виконувати волю господаря. Стремено подавали (праве або ліве) слуги, зброєносці або замирені васали, недруги.

Шпори: за місцем з двома петлями – знак, що існувала тверда підошва чобіт. Кріпильні пристосування у вигляді двох здвоєних отворів виявилися такими вдалимими, що їх використовували ціле Середньовіччя, бо вони дозволяли зручно і швидко за допомогою навісок-гачків і пряжки пристібати окремо верхній, окремо нижній ремені, що містилися навколо.

Взагалі східний вершник легко вставав на стремена і міг повертаючись стріляти з лука назад. Західний зате міцно сидів у сідлі, середня частина тулуба була непорушна, рухалися гомілки і верхня частина тіла.

В XI–XII ст. східний вплив слабшав, і особливо на галичан. Запроваджували двочленні кільчасті вудила, жорсткі сідла з високими луками, стремена з розпрямленою підніжкою, горизонтальні каролінзького зразка шпори. Їзда по-східному за допомогою нагайки поступається їзді з посадкою по-європейськи з обов'язковим застосуванням шпор.

У XII ст. Галицька Русь впевнено входить в число передових країн. У наборі спорядження вершників переважне місце займають вироби стандартного масового виробництва – такі, як дволанкові вудила, стремена з прямою або округлою підніжкою, шпори з дужками півкруглих або кутастих обрисів. Створюється натренована кінна дружина – досить маневрена і досить захищена, що досягалось поділом кавалеристів на колійників і лучників. Якщо перші мали масивні шпори, стремена з прямою і широкою підніжкою, крісло-сідло рицарського типу – все, що полегшує сильний таранний удар і стійкість при співударах (сшибках), то другі користувалися легшими високими сідлами, округленими стременими, облеглими шпорами або їхали без них.

Особливий прогрес кінського спорядження наступив впродовж 1150–1250 рр., коли тактика кінних битв досягла найвищої відточеності – з'явився кінний обладунок (наголовник). У Галицькій Русі дуже рано з'явилися стремена у формі стрільчастої арки-шпори з крупними шипами і пластинчастими манжетами, шпори з колісцем і кінська маска.

Культ дружинної сили відбився і на ідеологічному значенні речей вершника: золочене сідло, стремено, узда і шпори стали символом рангу або васальної залежності. Виник інститут дружинного учнівства, супроводжуваний дитячими і юнацькими сідлами, шпорами, стременими.

Підкови: Останнім на ті часи технічним вдосконаленням, яке створило умови для появи кавалерії, було розповсюдження підков. Широке застосування вони отримали в Європі тільки після навали мадярів. Якраз ті занесли підкови до Галицької землі ще у VIII–IX ст. Галицькі воїни одразу ж оцінили цінність підків, які охороняли від неочікуваного падіння, запобігали псуванню копит бойових коней. Добрий кінь цінувався тоді дорого.

У зв'язку зі збільшенням ваги озброєння та одночасним вдосконаленням техніки фронтальної сутички вже в X–XI ст. виникла потреба в таких конях, які б не були нервовими і вразливими, слухняно

реагували на команди, були витривалими і могли довгий час нести вершника в повному озброєнні і разом з тим були б швидкі, бо успіх атаки або результат оборонного бою залежав значною мірою від того, як швидко воїн покидав сектор обстрілу.

У нас немає достовірних даних, які породи коней розводили на землях Галицької Русі в XI–XII ст. Письмові та іконографічні джерела не дають достатньої інформації, а в староруських народних переказах і билинах описуються коні богатирів переважно в казковому стилі. Безсумнівним є, однак, те, що, починаючи з XI ст., галицькі давньоруські воїни використовували коней витривалих і міцних, частково розводячи їх, а частково одержуючи від сусідів-угорців, які славилися своїми кіньми. Внаслідок торгових операцій, які вели в Галичі арабські купці, потрапляли в Галицьке князівство і арабські скакуни, що дуже дорого цінувалися у тогочасному світі.

Шаблі: Гібриди клинкової зброї об'єднувальної властивості меча і шаблі існували в X–XI ст. у Литві й Угорщині, як пише німецький науковець Р. Паульсен. Шаблі з'явилися на Русі і на території Галицько-Волинської землі в X–XI ст., мали східне походження. Можливо, що занесли шаблю на Галицьку землю угри, які в IX ст. проходили через Галич. Про ранню появу шабель свідчить знахідка перехрестя руків'я в Судовій Вишні сучасної Львівської області. Шаблі знаходили в угорських могилах коло Галича. Данило Галицький мав шаблю, прикрашену золотом, з якою з'явився на поміч угорцям (*ГВЛ*, 1252 р.). Шаблю і рубали, і кололи. При ударі по одній і тій же мішені різальна шабля давала значно кращий результат, ніж рубальний меч однакового з нею розміру. Шабля з'явилася як наслідок розвитку легкокінного бою. У швидкісному кінному бою вона була значно ефективніша, ніж меч, бо була легша і маневреніша. Поєднання: шабля – лук – стремена, надійне сидло – невеликий легкий щит давали перевагу в маневреному бою зі східною кочовою кавалерією. Шабля існувала паралельно з мечем, але з ростом захисного озброєння (лат) поступалася місцем мечеві і з'являлася, коли вони зникали. Шабля проникла в Центральну і Південну Європу в епоху Хрестових походів – її слов'янська назва ввійшла до французької та німецької мов.

Шабля мала нахил стержня рукояті до леза 5–8°, двосічна третина нижньої частини клинка, доли і після XIII ст. ермань. Шаблі XI–XIII ст. зігнуті досить незначно і рівномірно. Найцікавішим елементом шаблі була гарда, спосіб кріплення якої характерний лише для цієї зброї. Шабельне

перехрестя з двома двосторонніми овальними заглибленнями удержувалося в горизонтальному положенні зверху дерев'яними обкладками стержня рукояті, а знизу плечиками леза і спеціальною обоймою насадженого на верхню частину клинка. У XI–XIII ст. найпоширенішими були прямі перехрестя з ромбічними розширеннями їх досередини.

Ніж: Все відоме про тактику боїв XI–XII ст. не свідчить про регулярне бойове використання ножів. За ніж бралися лише за крайньої потреби в ближньому бою і при втраті основної зброї.

До меча: Археологи знайшли на території давнього Галича чимало мечів XII–XIII ст. Мечів ранішого часу виявлено і на території всієї сучасної Галичини лічені одиниці. Два мечі, знайдені в курганному могильнику біля давнього Пліснеська, свідчать, що в X–XI ст. на територіях, на яких пізніше сформувалось Галицьке князівство, мали розповсюдження як привозні мечі, вироблені в каролінзьких західноєвропейських майстернях, так і місцеві видозміни цієї зброї. Такі мечі були пристосовані більше для рубального удару.

Розвиток феодалної організації висунув меч як найважливіший військовий і державний символ. «Князь бо не туне мечь носить, вместо злодеем, а в похвалу добро творящим». На мініатюрах Радзивілівського літопису призначення уділу, відправлення васала в похід, здача міста ілюструється передачею клинка. Під час походів, переговорів, церемоній, у путі і в домі князь і боярин невідступно носив меч, виславляв його напоказ, спирався рукою.

Меч був обов'язковим атрибутом рицарської обрядності (інвеститура і постриження в члени ордену проводили мечем). Мечник – чин судової княжої адміністрації. Назва – від меча, що карає за неправду. «Взимати мечь против» – значило починати війну. «Заимати мечем» – завойовувати. В літописах, які фіксували події того часу, часто трапляються фрази «посекоша мечами». Своє призначення найважливішої зброї воїнів-професіоналів меч збереже аж до XV ст., поки його не витіснять шпага і шабля.

Рукоятки і головки мечів, можливо, виготовляли в Галичі, а смуги – в Західній Європі. Вигляд меча: основа залізна – леза сталеві. Основа – дві пластини на залізній серцевині. Леза сталеві, в обов'язковому порядку були наварні сталеві або азотовані. Руські мечі були тільки з долами без центрального ребра.

Атрибутами значного феодала-воїна були меч, щит, спис і панцир. Простий ратник – сокира і лук. «Скликані на війну смерди і ремісники задовольнялися тією зброєю, яку могли знайти у своєму господарстві, серед знарядь праці і такою, на виготовлення якої не треба було витратити багато коштів». Джерела феодальної доби вділяють військовій справі багато уваги. Особливу цінність становлять для нас мініатюри, на яких за всієї їхньої умовности сольоно прорисовуються зброя, воїнський костюм, бойовий стрій. У мініатюрах ми бачимо зображення самостріла і кістені у XII ст., як виглядали металеві машини-пороки.

Мечі: однолезові – скрамасакси – типово варязькі. Більша частина мечів (включаючи скандинавів) – каролінзькі. Про це свідчать і знахідки археологів. Мечі XII ст. стали легші (1 кг), завдовжки 80–90 см., ширина леза досягла 5–6 см, товщина біля руків'я – 4–5 см. На лезі або вибивали повздовжні заглиблення-дали, або виковували ребро, яке надавало лезові додаткової міцності. Змінився і їхній діл (став займати лише вузький жолобок). Перехрестя, руків'я і головка меча творили криж. Меч стає рицарським, ним посвячували в дружинники, він вважався привілейованою зброєю. На хрестоподібній рукояті меча клялися. Меч як особливу цінну і шановану зброю передавали від батька до сина. «Опоясатись мечем» – означало вийти в похід. Його перехрестя витягувалося в довжину, що свідчило про зародження фехтувального мистецтва і зміну ролі меча, який брав на себе роль щита. З'явилися дворучні мечі.

Клинком XI–XII ст. можна було колоти, але основним його призначенням аж до середини XIII ст. було рубання. Масивні грибоподібні головки змінюються на диск, а пізніше на кулю. Подібний зберігається в музеї історії давнього Галича. У нього пряме перехрестя дископодібна головка рукояті діаметром 5 см. Ці мечі вже були пристосовані для пробивання кольчуг та іншого захисного обладунку. Півтора- та дворучні мечі цього так званого романського типу успішно розрубували і пробивали тогочасну броню, а в умілих руках могли розрубати щит. Меч вкладали в піхви, звичайно, дерев'яні, обтягнені шкірою або тканиною, прикрашені металевими оправами і наконечниками.

Багато мечів завозили до Галича із Західної Європи, про що свідчили написи на них латинською мовою. Галицькі мечі з довгим прямим перехрестям і дископодібною головкою найчастіше зображали художники XII–XIII ст. Такі мечі не мали за формою головки своїх попередників і

з'явилися в Європі десь на початку XII ст. Розвиваючись, вони ставали дворучними і півтораручними. Готичні мечі XIII–XV ст. мали форму ребром замість долу.

Списи: Важливою зброєю давньогалицького дружинника був спис і його різновидність сулиця. Списи поділялися на ударні і метальні. Наконечники списів, знайдені в Галичі, Пліснеську, Звенигороді, свідчать, що списи XII–XIII ст. мали однакову будову: гострий наконечник і древко, часом з металевим «підтоком» на кінці. Різальна частина наконечника називалася «перо» і була видовжено-тригранної чи листоподібної форми, трубка, якою він насаджувався на древко-ратище, називалася «тулія». Довжина ударного списа – 2–2,5 м. У XII ст. з'являються списи з пером лавроподібної форми. Виникнення таких з плавно загостреним пером і підсиленням у місці з'єднання пера і тулії свідчить про збільшення міцності і ударної потужності колючої зброї. В цей період виділяються надзвичайно масивні і крупні наконечники – рогатини, вперше згадані 1149 р. Рогатина була призначена для завдання глибокої і широкої рани (перо завширшки 6 см, завдовжки – 45–65 см), древко діаметром 3,5 см. В Середні віки спис був найефективнішою зброєю першого натиску. Використовували його не для кидка, а для удару. На ньому кріпився стяг.

Сулиця: менша від списа – більша від стріли, завдовжки 15–20 см (довжина леза – 8–12 см, діаметр втулки – 1,5–2 см, довжина всієї – 1,5 м).

Топір: Якщо мечі, шаблі, списи часто трапляються на сторінках літописів, то звістки про бойові сокири і їхнє застосування досить скупі. Проте багато знахідок таких сокир у Галичі, Пліснеську, Шумську і Пересопниці дають змогу нам стверджувати, що сокира знайшла важливе місце в озброєнні галицького воїна. Загалом більшість відомих за археологічними розкопками сокир слід віднести до озброєння пішого воїна. Панування на полі бою кінноти зводило роль сокири до рівня озброєння плебея-ополченця, який ішов у бій разом з професійною княжою дружиною. Проте вдосконалення захисного обладунку і посилення ролі піхоти знову і знову висувало сокиру на роль популярної зброї. У вершника застосування сокири хоча й траплялося, але було обмежене випадками тісних сутичок окремих груп бійців, коли довгі мечі і списи заважали боротьбі. Всього на Галицькій землі виявлено три типи сокир: спеціальні бойові сокирки-молотки (чекани), сокири, подібні на

робочі, але менші і легші, і важкі великі сокири, які радше були робочими, і на війні їх вживали рідко.

Спеціальний бойовий – це чекан, на тильній стороні якого був молоточок. Тільки військове призначення мали сокири з вузьким лезом, з вирізним обухом, з верхніми і нижніми боковими миловидними виступами. Топір – масова зброя піхоти.

Широколезі сокири походять зі Скандинавії.

Булава: Досить розповсюдженою ударною зброєю була булава. Знахідки булав майже рівномірно розповсюджені на території Галичини і Волині. Їх знаходили в Бовшеві біля Галича, Звенигороді, Тереховлі, Василеві, Шумську, Дрогобичі. Більшість булав виготовлені з бронзи і мають чотири великі центральні і вісім малих крайніх шипів. У Звенигороді археологи виявили булаву кулястої форми з віялоподібно розміщеними шістьма лопатами. Такі булави-шестопери з'явилися у XIII ст. і слугували для локального дроблення броні. У XII–XIII ст. тонко зроблена і прикрашена булава підкреслювала високе соціальне становище, знатність і гідність.

Ударною зброєю слугували і кистені – металеві ядра грушеподібної форми в ручкою на ремені. Призначалися вони для кінного бою, мали вагу 200–300 г і слугували для спритного і раптового удару в найтіснішій сутичці. Два такі кистені знайшли в Галичі – один у довоєнні часи, другий – експедиція Вітольда Ауліха.

Лук: На багатьох сторінках Галицько-Волинського літопису трапляється слово «лук». Могутньою і дійовою була ця зброя, її походження губиться у глибині сторіч. Дуже мало фрагментів, не кажучи вже про цілі луки, дійшло до нас з княжих часів. Але численні знахідки на території Галичини наконечників стріл найрізноманітніших типів і призначення засвідчують, що без луків не обходилася жодна більш-менш значна битва. З Лівонської хроніки XIII ст. відомо, що в Галицькому війську існували спеціальні загони лучників, які охороняли війська в поході, мужньо витримували перший натиск ворога. Стрільці-лучники починали битву, перебуваючи на флангах і попереду основного війська, не допускали раптового нальоту ворожої кінноти, забезпечували розгортання основних сил у бойові порядки.

Сила удару стріли давньогалицького лука була величезна. Як свідчить битва під Венденом 1218 р., важкі бронебійні стріли пробивали обладунки німецьких рицарів. Непростими за своєю конструкцією були й

стріли. Вони мали бути ідеально прямі і зрівноважені. Правильність польоту забезпечувало пір'я, наклеєне на стрілу в задній частині. Стрілу вінчав наконечник, який або одягався на стрілу втулкою, або забивався в неї спеціальним хвостовиком. У Галичі і його околицях знайдено багато ромбовидних долотоподібних дворогих, листоподібних, двошипних, шилоподібних, бронебійних наконечників, призначених проти шоломів, щитів, панцирів, проти ворожої кінноти, для полювання тощо. Лук носили у спеціальному «налуччі», стріли – в «тулі». Оскільки для різної мети потрібні були різні стріли, їх фарбували в різні кольори.

Обладунок: Щоб знищити більше ворогів і зберегти себе для рідної землі, доблесному воїнові потрібен був надійний захист – міцний панцир-обладунок. Залишки кольчуг, які знайшли в Галичі Ярослав Пастернак і Вітольд Ауліх, мають на собі явні сліди перебування у вогні. Виготовлення кольчуг було трудомістким процесом, і свідчило воно про високу кваліфікацію і значне число майстрів-кольчужників. Усередині кольчуга складалася з 20 тис. склепаних і зварених кілець, на які витрачалося до 700 м сталістого дроту.

До потужнішого захисного обладунку належав дощаний обладунок – нашиті ремінням або наклепані на шкіряну основу металеві злегка вигнуті пластини. Фрагменти такого обладунку археологи знайшли у Пліснеську та Червені. Руки і ноги воїна прикривали залізні «поножі» і «наруччя».

Надійним засобом захисту голови слугував шолом. Зразки шоломів знайдено в с. Мокрому, Луцьку і Володимирі-Волинському. Згадки про «латинські шоломи» галицьких дружинників у славнозвісному «*Слові о полку Ігоревім*» підтверджують міцні зв'язки Галицько-Волинського князівства з Західною Європою і в той же час існування тут свого власного потужного збройового промислу, бо, як свідчать археологічні знахідки, разом з шоломами типово західними в Галичині застосовували і типові слов'янські сфероконічні шоломи.

Щит: Про те, що Галицьке військо використовувало щити, свідчать знахідки в Сутейську. У XII ст. щити виготовляли мигдалеподібної форми. Прикривали вони вершника від колін до підборіддя. Такі щити, зібрані з міцних дощок з металевим по краях окуттям, мали посередині зміцнювальний елемент – випуклу залізну бляху – умбон. Тримали їх за петлі-прив'язки, а під руку підкладали спеціальну подушку, яка пом'яксувала потужні удари. Зверху щит покривали матерією або

фарбували. У XII–XIII ст. поле щита почали прикрашати емблемами, і воно почало слугувати геральдичній меті. Щит разом з мечем і списом слугував державним військовим символом, а також знаком рангу. У XII ст. щит фарбували червоною фарбою – звідси «чрълени» – черлені щити.

Коваль: Дружинник, кінний галицький воїн XII ст. – не просто посаджений на коня воїн, а воїн добре озброєний (захищений металевим обладунком вершник), воїн, що володіє на той час надзвичайно ефективним спорядженням. Не випадково називає легендарний автор *«Слова о полку Ігоревім»* Боян полки Ярослава Осмомисла залізними. Йдеться не просто про загартованих у боях з віроломними сусідами поляками й угорцями та з далеким «диким Степом» воїнів, а про воїнів, яких можна вважати аналогами європейських рицарів раннього Середньовіччя. Дати їм належний обладунок міг лише коваль. Коваль в історії середньовічної Європи був особою легендарною. Впродовж усього Середньовіччя ковалі вважалися найповажнішою і найшанованішою категорією ремісників. Ковальська справа була мистецтвом, пов'язаним із видобутком металу з руди.

Галицька зброя розвивалася у надзвичайно напруженій обстановці, викликаній труднощами ведення війни, з одного боку, з важкоозброєними сусідами – поляками і угорцями, а з другого – з швидкими і маневреними степовиками. До складу озброєння входили і важкі мечі, і легші шаблі, масивні рогатини і легкі сулиці, облегшені чекани і великі похідні сокири. Галицька зброя поєднувала в собі риси Сходу і Заходу і в той же час була своєрідною.

В епоху становлення Галицької держави руські зброярі і воїни освоїли найкращі взірці іноземної зброї. В XI–XII ст. місцеве військове ремесло само стало могутнім джерелом впливу на ближніх і дальніх сусідів.

Воїна починали навчати професії з малих літ. Його вчили їздити на бойовому коні, володіти поки що іграшковою зброєю, про що свідчить знахідка у Звенигороді дерев'яного меча. 10-ти, 11-річний княжич, як свідчать літописи, вже супроводжував батька у справжніх бойових походах. А отрок 15–16-ти літ вважався воїном, хоча й перебував під опікою старших воїнів.

Саме військо поділялося на регулярну і нерегулярну частини. Регулярна складалася з професійних воїнів – дружини. Лише в годину

великої небезпеки формувалося піше народне ополчення, споряджене зброєю з княжих арсеналів. І тільки в XIII ст. у Галицько-Волинському князівстві запровадили регулярну професійну піхоту.

У разі війни з ворогом чи збройної сутички із сусідами-земляками князь міг покладатися на дружину, яка складалася з кількох сотень вершників, а також на загони васалів-бояр, які теж тримали при собі дружинників. У кінці XII ст. волинський князь Роман Мстиславович перетворив свою дружину на важкоозброєну рицарську кінноту. Якраз вона була здатна силою масованого удару розпоршити війська половців та інших кочівників, про що говориться у Галицько-Волинському літописі, протистояти польській і угорській кінноті. При Романі відбулася і повсюдна заміна плетеної кольчуги на панцир-броню.

Справу Романа продовжив його син – знаменитий Данило, прозваний Галицьким. При цьому значно зросла професійна виучка воїнів, при облозі міст почали застосовувати штурмову і стінобитну техніку. За свідченням історичних джерел, при штурмі Дорогочина, де засіли рицарі-хрестоносці, Данилове військо застосовувало пороки-каменемети, тарани, важкі станкові луки-самостріли, перекидні містки, можливо, облогові башти. Галичани оволоділи фортецею, полонили найстаршого рицаря Бруно і зі славою повернулися додому.

Не витримувала удару важкоозброєних галицьких рицарів і монгольська кіннота. Розбивши на Волині тумени монгольського воєначальника Куремси, Данило Галицький змусив його повернути в «дикє поле». І лише прихід на землі Галичини і Волині «[...] безбожного і злого Бурундая з безліччю полків татарських [...]» поклав край збройному опоріві проти загарбників. Тверезо зваживши сили, Данило був змушений скоритися ворогові, який багаторазово переважав його полки.

Схвильовано і патетично звучать слова літописців, які донесли до нас з глибини сторіч оповіді про ратну славу галичан. У дзвоні мечів і шабель, свисті стріл і тупоті коней, блисків шоломів ми чуємо відгук великих битв, в яких кувалася міць українського війська.

*Матеріал опрацьовано з допомогою
Мирослава Волощука (Івано-Франківськ, Україна)*

Iaropolk Kluba Marianna Batsvin (Halych, Ukraine)

***Cherleni shields of troop:
from the history of Galician arms during the 12th–13th centuries***

This study is explored the development of military affairs on the territory of the Galician land. Such factor as armaments allows us to trace and characterize the military culture of the local population. We can also trace its interconnections and influences with neighboring territories. The issue of the study of weapons science is very important in the 10th–13th centuries since at that time the question of military affairs is come out to a new level in its development. This the study of certain details and armaments became of great importance in the development of the military affairs of the early and late Middle Ages. It makes it possible to better understand the issues related to the military culture that was formed in a particular region.

Key words: horse harness, sword, spear, ax, mace, bow.